

שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתייהן - שתייהן טובעות, בזה אחר זה - שתייהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עוליין. הא כיצד? טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. (בבלי סנהדרין לב, ב)

בעגלה ובזמן קריב | מתנאל לטנר הצעת אלטרנטיבה לשיח דתיים-חילוניים

שתי עגלות נפגשות בדרך

בשנת 1952, במהלך המו"מ להרכבת הממשלה הרביעית, הלך ראש הממשלה דוד בן גוריון להיפגש עם הרב אברהם ישעיהו קרליין, "החזון איש", מנהיגה¹ של היהדות החרדית. הפגישה התרחשה על רקע מצב קשה ביותר של היהדות החרדית. תהליכי החילון ושואת יהודי אירופה הטילו בקהילה זו שמות. בשנת 1948, בעת הגיוס הכללי למלחמת העצמאות, שוחררו 400 תלמידי ישיבה חרדים משירות צבאי, כדי ש"לא יצטרכו לסגור את בתי הישיבות"². לפי עדות מזכירו הצבאי דאז של בן גוריון, נחמיה ארגוב, ראש הממשלה היה בטוח שבכך הוא עוזר לשמר מעין "מוזיאון היסטורי", קהילת חרדים קטנה בגודלה ובלתי מזיקה שתשמש תזכורת היסטורית ליהודים הגלותיים, ותו לא.³ לעומת הקהילה

¹ הבלתי מוכתר. החזון איש לא נשא בשום תואר רשמי כגון ראש ישיבה או רב אזור, אך זכה למעמד של מנהיג על של הציבור החרדי - 'גדול הדור'.

² כדבריו של בן גוריון בוועדת הביטחון של מועצת המדינה.

³ לשם ההשוואה, אחוז מקבלי הפטור מכלל הלוחמים במלחמת העצמאות היה 0.3 אחוז. היום אחוז הבחורים מכלל שנתון גיוס ממוצע המצהירים על כך שהם נמצאים בהסדר 'תורתו אמנותו'

החרדית הקטנה ומצבה הקשה, המחנה הציוני-סוציאליסטי שבראשו עמד בן גוריון היה בשיא פריחתו. בתקופה זו מדינת ישראל קלטה עולים מכל ארצות תבל, הקימה מאות ישובים בכל רחבי הארץ, ומימשה ערכים ציוניים לאומיים בכל צעד ושעל. הקיבוץ, פאר תנועה זו, היה סמל לחיים מלאי אידיאלים נעלים - שיתוף, ציונות, ושוויון.

על רקע תמונה זו, ארבע שנים לאחר שכבר 'נתן' לתלמידי הישיבות פטור משירות צבאי, הגיע בן גוריון לדירתו של החזון איש בבני ברק. בבואו לעיר, מאות אנשים הצטופפו סביב הבית וציפו להגעתו של ראש הממשלה, למפגש ה'היסטורי' שסוקר בכל העיתונות דאז. בן גוריון נכנס לחדרו של החזון איש, חדר צנוע ובו ספה וארון ספרים.

ראש הממשלה שאל את בן שיחו "אני באתי אליך כדי לשאול אותך: איך נוכל לחיות בארץ, יהודים דתיים ולא דתיים, מבלי שנתפוצץ מבפנים...?"

החזון איש לא ענה לו בצורה ישירה, אלא בתיאור מקרה, שזכה אחר כך בכינוי "משל העגלה המלאה והעגלה הריקה"⁴, וכך אמר: "יש הלכה; הולכים שני גמלים במשעול אחד, זה מול זה. יש מקום רק לאחד מהם. לגמל שיש עליו משא - יש לו זכות קדימה... ואנחנו כמו אותו גמל, מלאים משא, מצוות, ואתם צריכים לפנות לנו את הדרך". בן גוריון טפח על כתף עצמו וענה: "ואתה חושב שעל הגמל הזה אין משא? וביטחון זה לא מצווה? התיישבות וקליטת עלייה אינן משא?". החזון איש ענה לו: "בזכות זה שאנחנו לומדים תורה - אתם יכולים לעשות את מה שאתם עושים".

לאחר כמה "חילופי מהלומות" מילוליות הדדיים, נפרדו השניים בידידות ובלחיצת יד, לאחר שבן גוריון התעניין בכמה מהספרים שהיו בארוננו של החזון איש. לאחר הפגישה, בן גוריון סיכם כך את הפגישה באוזניו של מזכירו, יצחק

(כלומר: הולכים ללמוד בישיבה לטווח ארוך), הוא 14 אחוז. נתון נוסף: בשנת 2009 למדו ככוללים כ-70,000 אברכים במסגרת מסלול 'תורתו אמנותו'.

⁴ המשל מופיע בבבלי (סנהדרין לב, ב) ומצוטט בראש המאמר, כמקרה שבו קיום הדין אינו מאפשר פשרה, משום שברור שאחד מהצדדים צודק יותר מהצד השני.

נבון⁵: "צריך למצוא את הדרך לחיות יחד. אחרת, זו סכנה יותר חמורה מסכנת האויב החיצוני"⁶.

עגלה מלאת פיגומים

מה גרם לאותו ציבור שבן גוריון ייצג להגיע אל צורת התנהגות כזאת, שגרמה לחזון איש לראות בהם "עגלה ריקה", תוך התעלמות מוחלטת מכל הישגיהם? שני דוברים מהציבור הכללי נתנו לכך לאחרונה תשובה מעניינת. בגיליון יום העצמאות האחרון של השבועון 'עולם קטן', התפרסם מאמרו של מוטי טאובין.⁷ טאובין מסביר שלמעשה, עגלת דור מייסדי המדינה לא הייתה ריקה, היא הייתה מלאה, מלאה בפיגומים. חברי דור המייסדים היו אנשים פרגמטיסטים שהבינו שאין טעם לדבר על אופי ומהות המדינה היהודית כשזו עדיין לא קמה והתבססה. אבל עכשיו, לאחר שהמדינה נוסדה והתבססה, עגלת הפיגומים סיימה את תפקידה ההיסטורי. עתה, טוען טאובין, מוטל על כתפיו למצוא את האתוס שיתאים למדינה יהודית מתחדשת שרוצה להיות חברת מופת.

כך טוען גם ד"ר דרור אידר.⁸ במאמר שפורסם בראשית הקיץ,⁹ הוא מביא תיאור של ההיסטוריון יוסף קלוןנר¹⁰ של מצבם הקשה של יהודי אירופה במאה ה-19 מבחינה תרבותית, רוחנית וכלכלית. לימוד התורה היחיד היה חומש עם רש"י וגמרא, כאשר כל חכמה אחרת נחשבה כמוקצית. הפונסה היהודית הייתה מבוססת על 'עסקי אוויר',¹¹ וכתוצאה מכך 85% מהיהודים היו עניים. תפיסת הדת את א-לוהים הייתה כ'א-לוהי החוק'. "הייתה דת, אבל לא הייתה אמונה", טוען קלוןנר, וכדי להקים את המדינה היה על "האנגוורד הסוציאלי", ששורשיו בימי העלייה השנייה, לנתק את היהודים מכל מה שנתפס כ'דתי'. "כלום לא היה

⁵ האדם היחיד שנכח בפגישה, מלבד בן גוריון והחזון איש, היה לימים נשיאה החמישי של מדינת ישראל.

⁶ הציטיטים והתיאור הם על פי תיאורו של יצחק נבון. ראיון של יצחק נבון לחיים וייס בתחנת הרדיו "קול הציבור", ראה - <http://www.ladaat.info/article.aspx?artid=1977>

⁷ חבר בקיבוץ מעלה החמישה, מורה לעברית בתיכון באבו גוש וסמנכ"ל 'המכללה למדינאות'.
⁸ פובליציסט ב'ישראל היום', חוקר ספרות ותרבות, מומחה לספרות עברית ומוזיקאי.

⁹ ישראל היום, גיליון יום שישי, 17 באפריל 2015.

¹⁰ 1874-1958, היסטוריון וחוקר ספרות.

¹¹ עיסוקים שאין בהם עבודה ממשית, אלא תיווך, פנקסנות, עריכת דין, ניהול חשבונות וכדומה.

צריך להילחם בהם, כדי לשנותם מעיקרם?", תוהו קלוזנר. אבל לא לעולם, כך טוען אידר, תצליח להרחיק מהיהודי או הישראלי את א-לוהיו. התהליך שהחל עם עליית בגין לשלטון במהפך של 1977, מסמל את חילופי הדורות בעמדת ההנהגה של עם ישראל. א-לוהים, המסורת וכל מה שקשור בה, חזרו, וחוזרים מאז, למרכז הבמה.

טענתם של טאובין ואידר אינה חדשה, ודברי הרב קוק על כך התפרסמו ב'אורות ישראל':

מפני הנטייה החומרית היתרה, שאיבדה את שיווי המשקל לעומת הנטייה הרוחנית, הולכים עמים וכלים. בישראל שיווי המשקל חקוק בעצם טבעו. אמנם, זהו רק לעניין שלא תישאר מחלת הנטייה היתרה קבועה באופן שאין לה רפואה, אבל פגיעה מפני הנטייה היתרה פוגעת בישראל, ועוד ביותר משאר האומות, מפני חריפות האופי שלו. האליליות... הייתה תולדה מנטייה חומרית יתרה... בזמן הבית השני, שהאליליות נחלשה, יצאה הפגיעה הזאת לגלות בצורתה של שנאת חנם, שלא הייתה לה שום תרופה למחלה כי אם על ידי שבירת האומה, באופן שלא יהיו לה ימים רבים מה לעשות בעניינים חומריים בכללותה... והנה עתה בעת ההתעוררות של התחיה הלאומית היא לנו האות שכבר נתרפאה המחלה הכללית, באופן שכבר ניתנה רשות לאומה להיות לה שיח בעניינים חומריים בכללותה. הנטייה הראשונה מההפלגה הרוחנית אל החומרית מוכרחת להיות בהפרזה קצת אל הצד האחרון... מכל מקום לא יארך הזמן של הנטייה הקיצונית הזאת, כיוון שביסוד האומה מונח שיווי המשקל. על כן אך ינוח הסער וילכו העניינים לצד המעלה והמשל הראוי.

(אורות ישראל, פרק ו' פסקה ד')

אותם דוברים שציטטנו חושבים ש'עגלת הפיגומים' חדלה להעניק משמעות במהלך השנים. הדור שלנו הוא הדור שצריך לשוב לאותה "עגלה מלאה" ולדלות ממנה משמעות לחייו, משמעות לקיומנו כאן, משמעות לקיום היהודי. דור שצריך לאזן שוב בין הנטייה הרוחנית לחומרית, לחבר בין שמים לארץ, ליצור התחדשות יהודית. רוחו של א-לוהי ישראל, הצפה מעל המים ורואה

מראשית ועד אחרית, סידרה כך את הדברים. תאוריית ה'תזה, אנטייתזה וסינתזה' של הגל¹² מעולם לא היתה פופולארית יותר: תזה - גלותיות רוחנית מדי ללא קשר לחומר, אנטייתזה - צבריות חומרית מדי ללא קשר לרוח, וסינתזה - יהדות ישראלית מושלמת.

אמנם, לא מדויק להציג את אנשי הצינונות הללו כאנשים פרקטיים בלבד. השאיפה להקמת חברת מופת בארץ ישראל לא הייתה נחלתם של הרב קוק והצינונים הדתיים בלבד. בקרב החלוצים החילונים בנוי הארץ היו אנשי רוח גדולים וערכיים, החל מא.ד. גורדון ועד אחד העם, מח.נ. ביאליק ועד י.ח. ברנר, שחלמו על הקמת חברה שקיומה מושתת על ערכים יהודיים ואוניברסליים. אותם הוגים היו בקיאים במסורת ישראל, כאשר חלק גדול מהם התחנך בבתיים דתיים ולמד בישיבות החשובות באירופה. גם לאחר ש'חזרו בשאלה' מבחינה פורמאלית המשיכו רבים מהם להיות קשורים מאוד למסורת ישראל.¹³

אותם הוגים ניסו ליצור חברה יהודית שמצד אחד תמשיך להיות מחוברת במינונים כאלו או אחרים למסורת היהודית, אך מצד שני לא תמשיך את החברה היהודית הגלותית, כפי שתוארה על ידי קלוזנר - חסרת מעוף, כבדה ופחדנית. בקיצור, כל אותן התכונות שלא יאפשרו ליהודים להקים לעצמם מדינה. המחשה מעניינת לכך ניתן למצוא בתיאור הבא, המתאר קבוצת יהודים מסורתיים מפקיעין, המגיעים לקיבוץ כדי לעבוד בעבודות חקלאיות:

הוא [יוסף זינאטי] עבד בקבוצה אחת בעמק הירדן [אולי דגניה? מ"ל]... בשובו [לפקיעין] סיפר עליהם דברים תמוהים ומשונים. דווקא אנשים טובים הם עד מאד, כולם מלומדים, וגדולים הם בתורה... אך אין שם בית כנסת... שמעון מזרחי, שעבד גם הוא אתו יחד באותו קבוצה הוסיף כי... כששואלים שם לבית הכנסת, אומרים כי א-לוהים כבודו מלא עולם

¹² הגל עצמו לא השתמש בכינויים אלו אך מקובל לקרוא לתנועות עליהן הוא דיבר בשמות אלו.
¹³ לדוגמא: א.ד. גורדון שמר על מצוות לא תעשה שיש בהן כרת עד יום מותו; הרצל רצה לבנות את בית המקדש השלישי; אחד העם טען ששמירת השבת אפשרה לעם ישראל לשמור על עצמיותו ודוד וולפסון החליט לעצב את דגל ישראל על בסיס הטלית.

ואינו זקוק לבית כנסת, ובכלל - אין הם נזקקים לתפילות מיוחדות, אלא כל אחד מתפלל בשעה שליבו יתעטף בו.¹⁴

אנחנו רואים פה נסיון מעניין של אנשי הקיבוץ שמצד אחד מתנגדים אידיאולוגית לבית הכנסת, אך מצד שני מעוניינים, לפחות באופן תיאורטי, לשמור על אלמנט התפילה כמרכיב במהלך חיי היום-יום של אנשי הקיבוץ "החילונים".

אך גם אם אנשי הקיבוץ באמת התפללו בזמנם ובדרכם, הם לא הצליחו להנחיל את תודעת התפילה לדורות הבאים. כיום מנהיגי והוגי הציונות החילונית קשורים למסורת היהודית פחות מאשר בזמן ראשית הציונות. מושגים כמו: "תפילה", "תשובה", "טהרה" ו"דבקות" לא מגיעים לשיח הציבורי.

ערכי המסורת היהודית שעליהם חינוכו אנשי העלייה השנייה את בניהם לא הצליחו לעבור הלאה לדור ההמשך. "רצינו לגדל דור של אפיקורסים וגידלנו דור של עמי ארצות", הפטיר פעם בייאוש יעקב חזן, מראשי מפ"ם. החינוך היהודי שאליו נחשפים היום נער או נערה ישראלים בחינוך הממלכתי בנוי מערוב בין תנ"ך וביקורת המקרא ולא כולל לימוד של שאר אוצרות הרוח היהודית לאורך ההיסטוריה. כמה ישראלים מסוגלים לקרוא היום את עגנון, ביאליק או שלום עליכם, שלא לדבר על הכרה בלתי אמצעית של האזכורים היהודיים שמובאים בספרים אלו ממקורם? במצב הזה, לא פלא שבמבחן סיכום הטירונות בצה"ל נשאלים החיילים שאלות כגון 'מהם שלושת הרגלים?'.¹⁴

איך זה קרה? כנראה שהניסיון להישאר מחובר ליהדות, אך ללא קבלת מחויבות, לא מצליח לפעול לטווח הארוך. אדגים את טענתי בעזרת הדוגמא הבאה: אדם דתי מחויב ללמוד תורה ונהנה מהלימוד, אך מחליט לאחר עיון מעמיק בכתבים דתיים לא להישאר דתי. את ילדיו הוא יחנך מתוך תודעה שכדאי להם ללמוד תורה כי זה מהנה, אך אין חובה לכך. ילדיו כבר יחנכו את ילדיהם לכך שסבא

¹⁴ מובא בספר **אנשי פקיעין**, כתבה רבקה אלפר, בהוצאת עם עובד, תל אביב, תשכ"א 1960, עמ' 116-117.

שלהם למד תורה ונהנה מכך וייתכן שגם הם ייהנו מכך. בטווח הארוך - לא יישארו הרבה צאצאים במשפחה שימשיכו ללמוד תורה ולהצדיק את טענתו של אבי המשפחה. האם על סמך הניתוח שביצענו ניתן להסיק למפרע שמשל העגלה התברר כמוצדק, ועכשיו תתחיל תקופה במהלכה תדחוק העגלה המלאה את העגלה הריקה לחלוטין?

עגלות שמשלבות ידיים

גם אם מבחינת תוכנו משל שתי העגלות הוא מוצדק, השפה שבה רעיון זה בוטא היא הרסנית. קו ישיר מוביל את ההתנהלות הציבורית של עם ישראל מאז קום המדינה במגוון סוגיות בנושאי 'דת ומדינה', מאירועי "כיכר השבת" ועד סוגיות הדרת הנשים מהמרחב הציבורי, מחוקק הגיוס החדש ועד אפליית תלמידות ספרדיות בבית הספר בעמנואל: בכל הסוגיות הללו כל צד בוויכוח בטוח במאה אחוז שהוא הצודק, וחובט בצד השני באופן מוחלט. בצורת התנהלות כזו, כל צד מתבצר בעמדתו עד להגעת הפתרון הכואב, שמהווה ניצחון מוחלט לצד האחד והפסד מוחלט לצד האחר. בשלב זה, הצד המפסיד מסתגר יותר בתוך עצמו, ואוגר כוחות לקראת המאבק הבא, וחוזר חלילה. ובמקום לנסות להגיע למקום צודק יותר, אנחנו מנסים לחבוט בצד השני.

הפתרון שאני מציע למצב שבו אנו נמצאים, מתבסס על סיומה של אותה הברייטא: "היו שתייהן קרובות, שתייהן רחוקות, הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו" (בבלי שם), ומפרש רש"י "לאחת - ותידחה".

עלינו להכיר בכך שבסופו של דבר לציבור החילוני יש כוחות רבים, ולציבור הדתי יש כיוון. אם נצליח לחבר בין הכוחות החילוניים לכיוון הדתי אני חושב שנוכל להתקדם. כלומר, על הציבור הדתי לקחת פיקוד, לרוץ קדימה אבל מתוך הבנה שהכוח שלו נובע מכך שהציבור החילוני נמצא מאחוריו ומגבה אותו. נשמע קצת מופשט? יש לכך ביטויים מעשיים. בתחום הצבאי, אין סיבה שיותר דתיים לא ילכו למערך מג"ל (מגבי לחימה, כלומר: מפקדי טירונות של ג'ובניקים) "ויוותרו" על שירות קרבי נחשק בשביל להשפיע בצורה משמעותית על ליכותיהם של החיילים (היום שיעור הדתיים במערך הוא נמוך ביותר). אפשר אפילו לשקול לפתוח ישיבות בלב בסיסים צה"ליים גדולים, כחלק

מתקופת השל"ת, שבהן ישבו תלמידי ישיבות לבושים מדים וילמדו תורה מתוך תחושת שליחות. ניתן לשלב לימוד זה בעזרת עשייה תורנית ממשית (שמירה על כשרות קפדנית, שיעורי תורה וחברותות לחיילים וכד'). אני מדבר על מעין "שבט לוי" מודרני, המקיים את הציווי "יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל..." אצל בשונה מהגישה החרדית הקלאסית, מתוך חיבוק אמיתי לחברה החילונית.

כמובן, אפשר לקחת דוגמאות אלו להמשך החיים. הטובים שהלכו (והולכים) לתקשורת, ראויים ללכת גם לוועדות האתיקה, לכתיבה ספרותית להמונים ולהפצת תורה בעם ישראל.